

ԿԱՆՈՆ ՍՐԲՈՅ ՇՈՂԱԿԱԹԻՆ՝

ԱՅՍԻՆՔՆ ՍՐԲՈՅ ԷՋՄԻԱԾՆԻ

Էջմիածնի Մայր տաճարի հիմնարկման տեսիլը՝

***Էջմիածնի առաջին տպարանի փորագրանկարներում*^{**}**

ՀՏԴ: 281.6(091)+655+769

DOI: 10.54503/2953-8092.2025.2(6)-115

ՇՈՂԱԿԱԹ ԴԵՎՐԻԿՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ Պալատության ինստիտուտ

ORCID: [0009-0007-8304-8227](https://orcid.org/0009-0007-8304-8227)

Հոդվածը նվիրված է Սուրբ Էջմիածնի Մայր տաճարի հիմնարկման տեսիլին և նրա գեղարվեստական ու գրական մեկնաբանություններին՝ շեշտադրելով Շողակաթի տոնի խորհրդաբանական և պատկերագրական բովանդակությունը: Ուսումնասիրվում է, թե ինչպես է Ագաթանգեղոսի «Հայոց պալատության» մեջ ներկայացված Լուսավորչի տեսիլը՝ երկնային լույսի և Միածնի էջքով, վերածվել հայ միջնադարյան արվեստի և գրականության ներշնչանքի աղբյուրի: Հոդվածում ցույց է տրվում, որ Սուրբ Էջմիածնի պատկերներն ու նկարագրությունները ձևավորել են յուրահատուկ սիմվոլիկ համակարգ, որտեղ տաճարը մեկնաբանվում է որպես երկնքի և երկրի միավորման խորհրդանիշ՝ հայ եկեղեցու և ազգային ինքնության կենտրոն:

* Հետազոտությունն իրականացվել է ՀՀ ԿԳՄՄՆ բարձրագույն կրթության և գիտության կոմիտեի աջակցությամբ (Հետազոտական նախագիծ N 25RL-6A028):

* Հոդվածը ներկայացվել է 17.11.2025, գրախոսվել է 06.12.2025, ընդունվել է տպագրության 25.12.2025:

The article was submitted on 17.11.2025, reviewed on 06.12.2025, accepted for publication on 25.12.2025.

Քանալի բառեր՝ Ս. Էջմիածնի Գրիգոր Լուսավորչի անվան տպարան, տեսիլ, Քրիստոս, լուսակերտ տաճար, Արարատ լեռ, Նոյյան տապան:

Ինչպես հղել՝ Դերիկյան, Շ. (2025), Կանոն Սրբոյ Շողակաթին՝ այսինքն Սրբոյ Էջմիածնի: Էջմիածնի Մայր տաճարի հիմնարկման տեսիլը՝ Էջմիածնի առաջին տպարանի փորագրանկարներում, *Լրագրու Հայկական գրադարանային ասոցիացիայի*, 2(6), 115-122.

[https://doi.org/10.54503/2953-8092.2025.2\(6\)-115](https://doi.org/10.54503/2953-8092.2025.2(6)-115)

How to cite (APA style): Grigoryan, M. (2025), The Canon of Saint Shoghakat, that ts, of Holy Etchmiadzin. The Vision of the Foundation of the Mother Cathedral of Etchmiadzin in the Engravings of the First Etchmiadzin Printing House, *Herald of the Armenian Library Association*, 2(6), 115-122.

[https://doi.org/10.54503/2953-8092.2025.2\(6\)-115](https://doi.org/10.54503/2953-8092.2025.2(6)-115)

Սբ. Աստվածածնի վերափոխման տոնի կիրակիին նախորդող շաբաթ օրը Հայ Առաքելական Եկեղեցին նշում է Շողակաթի տոնը: Այն համարվում է Վերափոխման նավակատիքը, քանի որ, համաձայն եկեղեցական ավանդույթի, Քրիստոսի շնորհիլնկալ մայրը՝ Սուրբ Եկեղեցին, ամեն օր ծնում է Քրիստոսին իր սրտում՝ Սուրբ Սեղանի վրա, այդ պատճառով էլ Սբ. Գրիգորի կողմից Սուրբ Էջմիածնի տաճարի ավագ խորանն Աստվածածին է կոչվում:

Ազաթանգեղոսի «Հայոց պատմությամբ» մեզ է հասել Լուսավորչի՝ Վաղարշապատի հնձանում հավաքված ժողովրդին փոխանցված տեսիլի պատմությունը, որտեղ հայոց առաջին քահանայապետն ասում է. «Եւ իմ նայեցեալ՝ տեսի բացեալ զհաստատութիւն երկնից, ...: Եւ լոյսն հոսեալ վերուստ ի վայր մինչեւ յերկիր հասանէր. եւ ընդ լուսոյն՝ զարք անչափք լուսեղէնք երկթեւեանք ի տեսիլ մարդկան, եւ թեւքն իբրեւ զհոր: ... Եւ մի ահաւոր տեսիլ մարդոյ բարձր եւ ահեղ, որ զառաջն ունէր եւ զէջսն ի վերուստ մինչեւ ի խոնարհ առաջապահ

յառաջեալ, եւ ի ձեռինն իւրում ուռն մի մեծ ոսկի. եւ այն ամենայն զիեւտ խաղացեալ գայր: Եւ ինքն սլացեալ խոյացեալ գայր՝ ըստ նմանութեան արագաթեւ արծուոյ. եւ եկն էջ եհաս մինչեւ մաւտ ի յատակս երկրիս, ի շինամէջ քաղաքին, եւ բաղխեաց զթանձրութիւն լայնատարած գետնոյն, եւ մեծ եւ անչափ դրնդիւնքն հնչեցին ի սանդարամետս անդնդոց. եւ ամենայն երկիր յերեւելիս, յական տեսանելեաց բաւելոյ, հարթ հաւասար դաշտաձեւ յատակեցաւ: Եւ տեսանէի ի մէջ քաղաքիս, մաւտ յապարանսն արքունի, խարսխաձեւ ճախարակաձեւ խարիսխ ոսկի, մեծութեամբ իբրեւ զմեծ մի բլուր, եւ ի վերայ նորա սին մի հրեղէն բարձր մինչեւ յոյժ, եւ ի վերայ նորա թակաղաղ մի ամպեայ, եւ խաչն լուսոյ ի վերայ նորա» (ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՍ 1983, 414):

Աբ. Էջմիածնի Մայր տաճարին նվիրված ստեղծագործությունների գրական պատկերներն իրենց համարժեք արտացոլումն են գտել վերջինս ներկայացնող արվեստի գործերում, և հակառակը՝ Աբ. Էջմիածինը պատկերող այդ գործերը գրական ներշնչանքի աղբյուր են դարձել տարբեր հեղինակների համար:

Հիմնականում Աբ. Էջմիածինն նվիրված պատկերների կենտրոնում՝ Մայր տաճարն է ներկայացվում, որի հիմնարկումը Միածնի էջքով Աբ. Գրիգորին է ցույց տալիս հրեշտակը: Պայմանավորված պատկերային այս հորինվածքով, տաճարի հիմնարկումը ներկայացնող նկարները հաճախ եռամաս կառուցվածք ունեն, ինչպես հենց Էջմիածնի տպարանում հրատարակված փորագրանկարում է (նկ.): Նկարի ծախ անկյունում՝ երկնակամարի վերին հատվածում պատկերված է Հայր Աստված, իսկ Նրանից ավելի ցած ոսկե մուրճը ձեռքին Քրիստոսն է, ում հարվածից արդեն կերպավորվել է լուսեղեն տաճարը: Այսպիսով, թվում է, թե Աստծո Միածին Որդին իրար է կապում երկինքն ու երկիրը: Նման մեկնաբանման համար, ըստ

երևույթին, հիմք է ծառայել ազգային վերիմաստավորումը ընդհանուր քրիստոնեական այն ըմբռնման, թե Քրիստոսի՝ Բեթղեհեմի այրում ծնվելով՝ երկինքը երկիր իջավ, և երկիրը երկինք բարձրացավ: Պատահական չէ, որ մեր գրականության մեջ Սբ. Էջմիածինը անվանվում է նաև Հայոց Բեթղեհեմ (ԴԵՎՐԻԿՅԱՆ Վ., ԴԵՎՐԻԿՅԱՆ Շ. 2022, 84):

Նկ. Էջմիածնի Մայր Տաճարի
հիմնարկման տեսիլը
«Տոնացոյց», 1774-1775, Ս.
Գրիգոր Լուսավորչի տպարան,
էջ 225

Փորագրանկարի առջևի պլանում հրեշտակը Հայոց հայրապետին և արքայական ընտանիքին ցույց է տալիս Միածնի էջքով կերպավորված Սբ. Էջմիածինը: Հրեշտակի հայացքն ուղղված է Սբ. Գրիգորին և պատկերում է նրան դիմելը և տեսիլը բացատրելը, իսկ ձեռքով ցույց է տալիս Քրիստոսին, որով կարծես ցանկանում է ասել, թե Միածինն է Սուրբ Էջմիածնի Մայր Տաճարի երկնային ճարտարապետը:

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆ

Աբ. Էջմիածնի՝ Միածնի էջքով և երկնային լույսի գծագրմամբ ձևավորվելու մասին դեռևս 7-րդ դարում Սահակ Գ Ձորափորեցի շարականագիր հայրապետը (կթղ. 677-703 թթ.) գրել է.

Էջ Միածինն ի Հորէ եւ լոյս փառաց ընդ Նմա

(ՔՅՈՍԵՅԱՆ, ԴԵՎՐԻԿՅԱՆ 2003, 271)

Սուրբ Էջմիածնի լուսանկար՝ երկնային լույսով նկարված լինելու ընդհանրացած ըմբռնումն Էջմիածինը ներկայացնող արվեստի գործերում, մեծ վարպետությամբ պատկերվել է հետևյալ ձևով: Երկնքի կիսաշրջանից, որը խորհրդանշում է Լուսավորչի տեսիլում երկնային հաստատության դռների բացվելը, աստվածության փառքի ճաճանչները վայր իջնելով՝ հասնում և դիպչում են տաճարին՝ խորհրդանշելով, որ լույսի այդ շողերով է ձևավորվել Աբ. Էջմիածինը:

Մայր տաճարը հաճախ պատկերվում է լուսեղեն կամարի մեջ, որը վերևում պսակվում է խաչով: Այս պատկերի գրական սկզբնաղբյուրը, ինչպես վերընշեցինք, Լուսավորչի տեսիլն է, ուր ներկայացվում է հրեղեն սյունը՝ ամպե խոյակով և լուսեղեն խաչով:

Այդ խոսքերի հետևողությամբ՝ Միածնի էջքը պատկերվում է վար խոյանալիս և կիսաթեք դիրքով կռանով հարվածելիս: Այն պատկերող հեղինակները փորձում էին առավելագույնս արտահայտիչ ներկայացնել Միածնի ոչ թե պարզապես էջքը, այլ վար խոյանալը և ոսկե կռանով ուժգնապես հարվածելը: Նույն ձևով և միջնադարյան հեղինակներն են տարբեր արտահայտչամիջոցներով ներկայացնում էջքի և հարվածի այս ահագնությունը: 14-րդ դարի հեղինակ Առաքել Սյունեցին գրում է.

Էհար ուժգին գերկիր սաստկագին

Ոսկի ոռամբն ի մէջ տաճարին

(ՔՅՈՍԵՅԱՆ, ԴԵՎՐԻԿՅԱՆ, 138):

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆ

Առանձնակի պատկերավորությամբ է ներկայացվում նաև հրեշտակի կողմից Լուսավորչին տեսիլի ցույց տալը: Հրեշտակը շփոթահար սրբի ուշադրությունը սևեռում է երկնային էջքի վրա՝ ուղղակիորեն խթելով նրա կողը: Այն իր համարժեք արտացոլումն է գտել միջնադարյան բանաստեղծությունում, և էջմիածինն նվիրված արվեստի գործերում հատուկ շեշտվում է այս պահը:

Առաքել Սյունեցին գրում է, որ Լուսավորիչը, իջնող Միածնին տեսնելով, ուշաթափ ընկնում է.

***Այր լուսաւոր տեսիլն ահագին
Յանկարծակի զնա զարհուրեցին:
Եւ յահագին տեսլենէ նորին
Ուշաթափեալ անկաւ ի գետնին:***

(ՔՅՈՍԵՅԱՆ, ԴԵՎՐԻԿՅԱՆ, 136):

Նկարի երկտող մակագրությունում, որի հեղինակը, ամենայն հավանականությամբ, Սիմեոն Երևանցին է (կթղ.1763-1780 թթ.), ասվում է.

***Սա է յոր էջ Միածինն Հօր լուսով փառաց
Եւ յօրինեաց հայոց յարուկ մայր պարծանաց***

(ՏՕՆԱՑՈՅՑ 1774-1775, 225):

Հաարտությամբ շեշտվում է, որ Միածնի էջքով տաճարը հատուկ հիմնվեց՝ որպես հայ ժողովրդի պարծանքի մայր՝ աղբյուր:

Սիմեոն Ա Երևանցու հրատարակություններից «Տօնացոյց» (1774-75 թթ.), «Կարգ թաղման կարգաւորաց» (1777 թ.), «Պարտավճար» (1779 թ.) և «Շարակնոց» (1789 թ.) գրքերում տեղ գտած Ս. էջմիածինն նվիրված պատկերները լավագույն օրինակն են արվեստի և գրական ստեղծագործությունների միասնության ու միմյանց փոխ-

լրացման՝ խորհրդանշելով էջմիածնականության՝ որպես հայ ժողովրդի ազգակենտրոնության և ազգահավաքման այն գաղափարը, որն իր բարձրակետին էր հասնելու հենց Սիմեոն կաթողիկոսի ազգային-եկեղեցական գործունեությունում և հոգևոր-գրական ստեղծագործություններում:

Օգտագործված գրականության ցանկ (References)

ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՍ 1983 – Ազաթանգեղոս (1983), *Պատմություն հայոց*, աշխատ. Ա. Տեր-Ղևոնդյան, Երևան, Երևանի համալսարանի հրատ., 551 [Agathangelos (1983), *Patmutyun Hayots*, ashkh. A. Ter-Ghevondyan, Yerevan, Yerevani hamalsarani hrat., 551];

ԴԵՎՐԻԿՅԱՆ Վ., ԴԵՎՐԻԿՅԱՆ Շ. 2022 – Դերիկյան, Վ., Դերիկյան Շ. (2022), *Սուրբ էջմիածնի տպարանի հիմնումը և գործունեությունը 18-րդ դարում*, Ս. Էջմիածին, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, 320 [Devrikyan V., Devrikyan Sh. (2022), *Surb Ejmiatsni tparani himnumy yev gorcuneutyuny 18-rd darum*. S. Ejmiatsin, Mayr Ator Surb Ejmiatsin, 320];

ՔՅՈՍԵՅԱՆ, ԴԵՎՐԻԿՅԱՆ 2003 – Քյոսեյան, Հ., Դերիկյան, Վ. (2003), *Սուրբ Էջմիածինը հայ մատենագրությունում*, աշխատ. Հ. Քյոսեյան, Վ. Դերիկյան, Ս. Էջմիածին, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, 528 [Kyoseyan H., Devrikyan V. (2003), *Surb Ejmiatsiny hay matenagrutyunum*, ashkh. S. Ejmiatsin, Mayr Ator Surb Ejmiatsin, 528];

ՏՕՆԱՅՈՅՑ 1774-1775 – Տօնացոյց (1774-1775): Էջմիածին, Ս. Գրիգոր Լուսավորչի տպարան, 564 [Tonatsoyts (1774-1775). Ejmiatsin, S. Grigor Lusavorchi tparan, 564].

**THE CANON OF SAINT SHOGHAKAT, THAT IS,
OF HOLY ETCHMIADZIN**
*The Vision of the Foundation of the Mother Cathedral of Etchmiadzin
in the Engravings of the First Etchmiadzin Printing House**

SHOGHAKAT DEVRIKYAN
Institute of History of NAS RA

Keywords: Etchmiadzin Printing House named after Gregory the Illuminator, vision, Christ, radiant cathedral, Mount Ararat, Noah's Ark.

The article is devoted to the vision of the foundation of the Mother Cathedral of Holy Etchmiadzin and its artistic and literary interpretations, with particular emphasis on the symbolic and iconographic content of the Feast of Shoghakat. It explores how the vision of St. Gregory the Illuminator, as described in Agathangelos' History of the Armenians-centered on the descent of divine light and the Only-Begotten Son-became a source of inspiration for medieval Armenian art and literature. The study demonstrates that the images and descriptions of Holy Etchmiadzin formed a unique symbolic system in which the cathedral is interpreted as a sign of the union between heaven and earth, serving as the spiritual and national center of the Armenian people.

* *The research was supported by the Higher Education and Science Committee of MESCS RA (Research project N 25RL-6A028).*